

**МАТЕРІАЛИ V МІЖНАРОДНОГО СЕМІНАРУ «КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ: ТРАДИЦІЇ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЙ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ»**

УДК 373.3.091.33:502/504

**ЕКОЛОГІЧНІ ІГРИ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

К.М.Волохата, Л.Д.Телега

***Анотація.** У статті розкриваються особливості використання екологічних ігор у процесі формуванні екологічної культури учнів початкових класів на уроках природознавства.*

***Ключові слова:** екологічна гра, екологічна культура.*

***Аннотация.** В статье раскрываются особенности использования экологических игр в процессе формирования экологической культуры учеников начальных классов на уроках природоведения.*

***Ключевые слова:** экологическая игра, экологическая культура.*

***Summary.** The article reveals the peculiarities of using environmental games in the formation of ecological culture of primary school pupils at their Natural Science lessons.*

***Key words:** environmental gate, ecological culture.*

Актуальність дослідження. Екологічна ситуація, яка склалася в світі, постійно вимагає швидкої перебудови мислення людства і кожної конкретної людини, формування екологічної свідомості й екологічної культури. У зв'язку з цим, екологічна освіта та виховання стають новим пріоритетним напрямком педагогічної теорії і практики. Зокрема, це відображено в Національній доктрині розвитку освіти України [7], Концепції екологічної освіти та виховання [4], Державній національній програмі «Освіта» (Україна у XXI столітті) [3].

Відповідальна роль у формуванні екологічної культури належить початковій школі – одними із найважливіших факторів впливу на становлення особистості. В умовах сьогодення серед основним завдань школи – підвищення екологічної грамотності учнів, озброєння їх навичками економного, бережливого використання природних ресурсів, формування активної, гуманної позиції у ставленні до природи. Шкільні програми складені таким чином, що в зміст кожної навчальної дисципліни закладено можливості для здійснення екологічної освіти учнів і екологічного виховання [3, с. 18]. За умови врахування специфіки виховного процесу, екологічна освіта буде здійснюватися через екологічне виховання, орієнтоване на формування екологічної культури учнів.

Огляд досліджень і публікацій. Наукове осмислення сутності гри та її значення для розвитку дітей обґрунтували П.П.Блонський, Л.П.Лаврух, А.С.Макаренко, О.П.Мітрясова, С.Русова, М.Г.Яновська; роль гри у формуванні екологічної культури відображено в працях Н.М.Буринської, А.С.Волкової, О.С.Газмана, В.О.Сухомлинського, К.Д.Ушинського, М.С.Шведа та ін.

Постановка проблеми. Для успішного формування екологічної культури учнів велике значення має характер організації виховного процесу, адже саме у молодшому шкільному віці виховуються основні риси характеру особистості, а спілкування з природою відіграє першорядну роль: “Дитячі враження закарбовуються в пам’яті назавжди. Прищеплення любові до природи, високоморального ставлення до її багатств – це проблема не лише естетичного та етичного збагачення особи, а й формування патріотизму. Реалізація цих завдань сприятиме впровадження на уроках природознавства екологічних ігор, при використанні яких головною умовою є навчально-виховне ставлення вчителя до дітей, що виражається за допомогою ігрових прийомів. Його можна назвати ігровою позицією педагога” [1, с. 133].

Тому цінність гри в освітньому процесі початкової школи здебільшого забезпечується і підтримується грамотною стратегією та тактикою діяльності вчителя початкових класів [5, с. 78].

Мета статті – розкрити особливості використання екологічних ігор у процесі формування екологічної культури учнів початкових класів на уроках природознавства.

Виклад основного змісту. Екологічна культура особистості формується в процесі виховання і навчання. Вона наскрізь пронизана етичними принципами. Адже етика, на думку Альберта Швейцера, – це “безмежна відповідальність людини за все, що живе” [2, с. 38]. Тому успішне здійснення екологічної освіти і виховання учнів великою мірою залежить від дотримання ряду педагогічних умов. Так, одні науковці вважають, що головною умовою ефективного вироблення екологічної культури є вмиле поєднання навчального матеріалу відповідного змісту із практичною діяльністю школярів у природному середовищі. Інші наголошують на необхідності систематичного підходу до екологічного навчання та виховання, які передбачають поєднання знань, переконань, готовності до діяльності, безпосередньої діяльності у природі.

Сприйняття природи допомагає розвивати такі якості, як життєрадісність, емоційність, чутливе, уважне ставлення до всього живого. Природа сприяє розумовому розвитку дітей, їхній логічній думці та мові. Якщо привчати дітей милуватися яскравими фарбами неба, просторами полів, формою сніжинок, польотом ластівок, у них розвиватиметься художній смак, потреба в творчості, стане глибшим сприйняття навколишнього світу. Проте, як стверджував В.О.Сухомлинський, сама собою природа не розвиває і не виховує. Залишивши дитину наодинці з нею, годі сподіватися, що вона під впливом навколишнього середовища стане розумнішою, глибоко моральною, непримиренною до зла. Тільки активна взаємодія з природою здатна виховати найкращі людські якості. Необхідно забезпечити практичну природоохоронну діяльність учнів, спрямувати її на збереження, примноження, впорядкування навколишнього середовища [6, с. 36]. Тому влучними видаються нам слова відомого російського письменника Леоніда Леонова: “Виховувати творців і захисників лісу важливіше, ніж вирощувати сам ліс”. Цими словами він не хотів применшити практичної сторони справи, а лише підкреслив важливу роль екологічної культури, екологічного виховання у справі охорони природи.

Важливою умовою успішного формування екологічної культури є практична діяльність, бо саме в ній виявляються і закріплюються ті позитивні якості особи, які визначають потяг до життя в гармонії з природою. Спільно з дорослими діти беруть активну участь у благоустрої населених пунктів, майданчиків, парків, скверів і вулиць. Тобто вони творять красу. А це має велике значення для вироблення в учнів екологічної культури. Форми та засоби екологічного виховання, таким чином, спрямовані на формування емоційно-почуттєвої сфери учнів, мотивації щодо їх активної природоохоронної діяльності.

Одним із найефективніших методів екологічної освіти молодших школярів на уроках природознавства вважається ігровий. Специфічною особливістю гри як форми організації навчання є можливість створення емоційного настрою, що підвищує інтерес до вивчення проблеми, ситуації, явища, активізує творчу ініціативу, забезпечує високий рівень засвоєння, закріплення і застосування теоретичних знань та професійних умінь. При використанні цього методу активність учнів часто перевищує активність педагога. Найважливішим результатом гри є глибока емоційна задоволеність дитини її процесом, що найбільшою мірою відповідає потребам і можливостям пізнання навколишнього світу та побудові гармонійних стосунків з природою.

Особливо слід відзначити роль імітаційних ігор в екологічній педагогіці. На думку Н.Н.Летошенко, “... в основі екологічної гри знаходиться система міжпредметних знань про єдність людини і природи, які частіше за все мають абстрактний, неконкретний, теоретичний характер і часто бувають складними для засвоєння учнями. Більш успішному засвоєнню і формуванню теоретичних знань повинен сприяти принцип моделювання”. Навчальні моделі дозволяють розкрити суть і подати в наочній формі зв'язок між об'єктами природи і суспільства, показати головні тенденції їхнього розвитку, матеріалізувати суперечності між людиною і природою. Все це робить навчальні програми незамінним засобом екологічної освіти [5, с. 14].

Одне з визначень імітаційної гри – це групове вправління у виробленні послідовних рішень у штучно створених умовах, що імітують реальну ситуацію.

Імітаційні ігри дозволяють охопити одночасно процеси, що відбуваються в природі протягом десятиріччя, стиснути їх у масштабі ігрового часу, моделювати сукупний відгук природного середовища на вплив людини, одержуючи повну картину можливих природних і соціальних процесів.

Наведемо деякі особливості імітаційної гри:

- 1) вчитель, що очолює гру, не має авторитетної ролі, він виконує тільки функції організатора гри;
- 2) у процесі гри взаємодією учасників створюється навчальна ситуація;

- 3) здійснюється персоналізація ігрового навчання;
- 4) обстановка гри створює найбільш сприятливі можливості для активності учнів;
- 5) у процесі гри проявляється винахідливість, кмітливість, працездатність її учасників;
- 6) в учасників гри спільне завдання – аналіз ситуації, прийняття рішень відповідно до призначеної кожному ролі;
- 7) гра як форма навчання характеризується гнучкістю: можна розв'язувати завдання різної складності [4, с. 17].

Перспективними методами формування любові до природи є змагання “знавців”. Тому варто організувати конкурси, вікторини на теми: хто краще знає рослини лісу; садові; кімнатні квіти; хто може розпізнати дерево (кущ, рослину) за її листям, плодами; хто більше знає про життя тварин, виховання ними дитинчат.

Психологічною основою гуманних вчинків щодо живої природи є співчуття, що спонукає допомогти, захистити. Ефективним методом формування співчуття є ігрові вправи-перевтілення. Сутність їх полягає в тому, щоб дитина, взявши на себе уявну роль певного об'єкта живої природи, усвідомила його основні потреби, відчуття, почуття.

Під час виконання таких ігрових вправ учні переконуються, що у них та у живої істоти, в яку вони “перевтілюються”, є багато спільного. Розуміння того, що хтось відчуває, переживає так само, ототожнення із власним почуттєвим досвідом сприяє формуванню найпростішого співчуття.

Коли вчитель вперше пропонує учням вправу-перевтілення, він пояснює її правила. Школярам пропонуються зображення (картинки, фотографії) знайомих рослин та тварин. Кожний із гравців вибирає один образ за уподобанням і має “перевтілитися” в нього. Для цього гравцю необхідно зосередитись і пригадати, що йому відомо про цю рослину або тварину (де вона живе, росте), що їй необхідно для життя, яким чином вона продовжує своє життя тощо. Далі вчитель дає зразок розповіді. Наприклад, учень “перевтілюється” у квітку ромашку. Розповідь квітки: “Я квіточка тендітна. Звуть мене ромашка. У мене золотава голівка і білий віночок-пелюсточки. Я люблю сонечко. А ще люблю водичку. Без вологи я можу загинути. Коли спекотно, мучить спрага. Коли обривають мої пелюсточки, мені боляче. Любі діти, бережіть мої квіточки, дайте водички в спеку, і я буду милувати вас своєю красою!”

Ще одним методом розвитку здатності ототожнювати себе з об'єктами живої природи є ігри-драматизації. Виконуючи ролі різних істот, учні психологічно наближаються до їхнього способу життя, відчувають симпатію до створених ними образів, і це переноситься на справжніх представників світу тварин.

Одне з основних завдань педагогів – перетворити природу на об'єкт духовних потреб, тобто бажань, намірів, спрямувань, вільних від корисливості, шкідливості. Гуманістичним кроком від знань про природу до дбайливого ставлення є почуття любові до неї. Адже відомо, що дитина чи доросла людина не зашкодить тому, кого (чи що) любить. Саме ця психологічна особливість є “потаямним кодом”, знаючи який можна відчинити дверця до дитячих сердець, виховувати дбайливе ставлення до природи, живих істот, інших людей.

Висновок. Таким чином, процес формування екологічної культури учнів початкових класів спрямований на розвиток і поглиблення системи наукових знань про взаємозв'язок і взаємодію суспільства та природи; розуміння багатогранної цінності природи для суспільства взагалі і кожної людини зокрема; вироблення активної природоохоронної позиції; розвиток потреби у спілкуванні з природою та її пізнанні; прагнення до активної практичної діяльності; удосконалення умінь з вивчення, оцінки, покращення стану навколишнього середовища. Значною мірою цьому сприяє використання екологічних ігор на уроках природознавства. А з огляду на вікові особливості, молодший шкільний вік є оптимальним у психологічному аспекті для виховання любові до природи, дбайливого ставлення до неї. Тому в сучасній педагогіці актуальними є розробка дидактичних ігор екологічного спрямування та підготовка вчителів початкових класів до їх застосування.

Література

1. Аникеева Н.П. Воспитание игрой / Н.П. Аникеева. – М. : Просвещение, 1987. – 144 с.
2. Васильченко І. Екологічне виховання у початковій школі / І. Васильченко // Початкова освіта. - 2005. - № 11. - С. 36-48
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – Київ.: Райдуга, 1994. – 61с.
4. Концепція екологічної освіти та виховання. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.osvita.irpin.ua>.
5. Летошенко Н.Н. Екоігри / Н.Н. // Початкова освіта. - 2004. - № 6. - С. 12-20
6. Методика игры с коррекционно-развивающими технологиями: учебн. Пособ. для студ. пед. учеб. зав. / О.А.Степанова, М.Э. Вайнер. – М.: Академия, 2003. – 272 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.osvita.org.ua>.
8. Токарь Л. Екологічне виховання через спостереження / Л. Токарь // Початкова школа - 2012 - №7. – С.35-36.